

تبیین رابطه نمادها و نشانه‌های معماری زورخانه با آداب و رفتار پهلوانی*

زهرة مسعودی^۱ - کورش مومنی^{۲*} - محمدرضا بمانیان^۳

۱. کارشناسی ارشد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول، دزفول، ایران.
۲. دانشیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول، دزفول، ایران (نویسنده مسئول).
۳. استاد گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۲/۰۱ تاریخ اصلاحات: ۹۶/۰۳/۳۰ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۶/۰۴/۱۹ تاریخ انتشار: ۹۸/۰۹/۳۰

چکیده

زورخانه یکی از بناهای فرهنگی- ورزشی و اصیل در معماری ایران است که موجب تربیت و رشد پهلوانان بسیاری بوده است. پهلوانانی که با اخلاق خود سبب ارتقاء سطح فرهنگی- اخلاقی جامعه بوده‌اند. در بطن کالبد معماری زورخانه‌ها نمادها و نشانه‌هایی نهفته است که باعث افزایش کیفیت فضایی زورخانه است. معماری این بنای خاص، در تاریخ معماری ایران به دلایل بسیاری مورد بی‌توجهی قرار گرفته است. پس از انقلاب و جنگ تحمیلی بار دیگر، توجه به ورزش زورخانه‌ای و کالبد زورخانه‌ها بیشتر شده است. این پژوهش در راستای متجلی ساختن اهمیت نمادهای موجود در زورخانه و لزوم استمرار آن‌ها در طراحی کالبد زورخانه مطرح می‌شود و به دنبال یافتن پاسخی برای پرسش «نمادها و نشانه‌های زورخانه چه ویژگی‌های رفتاری را در پهلوانان به وجود می‌آورند؟» می‌باشد.

روش تحقیق این پژوهش، کیفی و از نوع توصیفی- تحلیلی است. به منظور رسیدن به پاسخ سؤال تحقیق، از نمودار «فرآیند تأثیر محیط بر رفتار ساکنین» و معانی نشانه‌های موجود در زورخانه استفاده می‌شود. سپس این اطلاعات با رفتار پهلوانان تطبیق داده می‌شود. این پژوهش، در زمره پژوهش‌های کیفی و از نوع تحلیلی است. بررسی‌ها نشان می‌دهد، برخی از صفات پهلوانی برگرفته از علائم و نشانه‌های کالبدی زورخانه است. ورودی زورخانه‌ها، صفاتی نظیر: تواضع را در افراد ایجاد می‌کند. سردم، صفاتی نظیر: احترام به بزرگتر، سادگی، توجه به قشر کم‌درآمد، فضیلت‌جویی را به افراد گوشزد می‌کند. گود خصایل اخلاقی نظیر: تواضع، تقوا و دین‌داری، ساده زیستی، وحدت را در افراد ایجاد می‌کند و غرفه، باعث ایجاد مهمان‌نوازی، توجه به سنت در ورزشکاران می‌شود.

واژگان کلیدی: نماد، زورخانه، رفتار پهلوانی، معماری زورخانه، کالبد زورخانه.

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان: «طراحی خانه فرهنگ (زورخانه معاصر) با رویکرد اخلاق و فرهنگ ایرانی» با راهنمایی نویسنده دوم و سوم در گروه معماری دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول می‌باشد.

** E_mail: k_momeni@jsu.ac.ir

۱. مقدمه و طرح مسأله

هر محیط دارای ویژگی‌ها و نمادهای است که بر نوع رفتار افراد تأثیرگذار است. «نهاد زورخانه دارای مفاهیم عمیق فلسفی است که محور عمده آن ترویج خدانشناسی، دفاع از وطن و مظلوم است. در دین زرتشت نیرومندی و سلامت برای همگان یک وظیفه ملی و فریضه دینی محسوب می‌شد. بنابر همین سنن و اعتقاد ایرانیان باستان برای پرورش جسم تأمین سلامت و ایجاد روحیه جوانمردی انواع ورزش‌ها را می‌آموختند. در تعالیم اوستا می‌گوید کردار پهلوان باید ناشی از عقل سلیم باشد. دلاور قهرمان باید همواره پیشوا بوده و با مظاهر پلیدی اهریمن مبارزه نماید» (Toloukian, 2009, p. 19).

رفتار اخلاق‌مدار پهلوانان و زورخانه‌روها موضوعی است آشکار. بررسی این‌که این خصوصیات اخلاقی نیکو و مشترک میان ورزشکاران از کجا نشأت می‌گیرد و ریشه در چه مواردی دارد از نکات قابل تامل است. آیا معماری به‌عنوان یک هنر کالبدی و ظرفی برای فعالیت‌های زورخانه بر شکل‌گیری این خلیقات تأثیر دارد یا خیر. موضوع حاضر حوزه‌های روانشناسی، معماری، ورزش باستانی و اخلاق را در برمی‌گیرد.

۲. ادبیات تحقیق

ساختار ذهن انسان ساختاری علامت‌ساز و نمادپرداز است. علامت‌ها، امکان ارتباط بهتر با محیط پیرامون را برقرار می‌سازد. گروتز می‌نویسد: نماد علامتی است قابل تحلیل معنایی که محتوایی فراتر از تأثیرات آنی دارد. نماد وسیله‌ای است برای عینیت بخشیدن صوری به یک محتوای ذهنی. یک علامت به‌عنوان نماد تهیه نمی‌شود؛ اما با گذشت زمان ارزش نمادین می‌یابد. درک معنایی یک علامت غالباً وقتی ممکن است که گیرنده قبلاً مفهوم آن را آموخته باشد. نمادها و برخی علائم جنبه ذهنی دارند و تابع شخص بیننده و محیط فرهنگی بیننده است (Grutter, 1987, pp. 501-502).

تجربه حسی ما از دنیای پیرامونمان و بازشناسی و شناخت محرک‌های محیطی و نیز اقدامات واکنشی به این محرک‌ها فرآیند ادراکی نام دارد. انسان از طریق فرآیند ادراکی، درباره عناصر محیطی اطلاعات به دست می‌آورد (Abbasi, Habib, & Mokhtab-Ameri, 2015, p. 296). انسان در ذهن خود به صورت خودآگاه و ناخودآگاه، به تطبیق تجربیاتش با اشکال برمی‌آید؛ لذا برای پی بردن به معانی علائم موجود در زورخانه، نیاز به داشتن اطلاعات پایه‌ای است. این اطلاعات بیشتر در فرهنگ ایرانی و تاریخ ورزش باستانی قابل جستجو است.

به محصولات و فرآیندهای خلق انسانی در محیط محیط مصنوع اطلاق می‌شود (Dideban, Pourdihimi, & Rismanchian, 2013, p. 38). محیط مصنوع در ارتباط با انسان؛ محل پرورش جسم و

روح است و در آن حرکات ورزشی همراه با آداب خاصی انجام می‌شود و ضمن این حرکات؛ مدح و ثنای ائمه خصوصاً حضرت علی(ع) و اشعاری حاوی مضامین اخلاقی خوانده می‌شود.

۳. روش تحقیق

روش تحقیق کیفی و از نوع توصیفی-تحلیلی است. به منظور دستیابی به پاسخ، از «فرآیند تأثیر محیط بر رفتار ساکنین» و معانی نشانه‌های زورخانه استفاده می‌شود. سپس این اطلاعات با رفتار پهلوانان تطبیق داده می‌شود. حوزه‌های تأثیرگذار بر پژوهش شامل: روانشناسی، علوم حرکتی-رفتاری، معماری و ورزش باستانی است.

ابزار گردآوری و جمع‌آوری اطلاعات حوزه اخلاق و رفتار پهلوانان، به‌صورت مطالعات کتابخانه‌ای انجام شد. جهت بررسی صحت مطالب، داده‌ها با برخی افراد ورزشکار تطبیق داده شد و فعالیت‌های چند زورخانه، بررسی شد. در راستای بررسی روایی و پایایی؛ سعی بر آن شد از میان ۱۶۰ زورخانه تاریخی کشور که اکثراً متعلق به دوره قاجار و پهلوی می‌باشند و اکثراً تخریب یا کارکرد قبلی خود را ندارند، ۱۳ زورخانه شاخص که مستندات آن‌ها موجود و ساختمان پابرجا و سالم بود، مورد بررسی قرار گرفت که می‌توان به زورخانه‌های خواجه خضر، شاهوردی، شهدای کسنویه، نیرومند، خانقاه، طیب، بانک ملی، شعبان جعفری (شهید فهمیده)، طلاچی، آستان قدس، فردوسی اشاره نمود.

۴. معماری زورخانه

کالبد زورخانه به تکیه‌ها، تکیه‌ها به خانقاه‌ها و خانقاه‌ها به آتشکده‌های ایران باستان شبیه است. این شباهت ظاهری می‌تواند به دلیل وجود شباهت‌هایی در آیین و مسلک مربوط به تصوف و پیروان مکتب فتوت (جوانمردان) با آیین و مسلک ورزشکاران زورخانه باشد که زاینده فکر ایرانی و از خصایص فرهنگ باستانی ایران سرچشمه می‌گیرد. بعد از اسلام، لنگرگاه‌ها، خانقاه‌ها یا تکیه‌ها مرکز اهل تصوف و مرجع پهلوانان و عیاران پیرو اهل فتوت بوده و شکل زورخانه‌ها از این جهت به این مکان‌ها شباهت دارد، (Ensafor, 2007, pp. 239-241). طرح ساختمان ورزش‌خانه، ریشه در معماری قبل اسلام، به‌ویژه دوران اشکانی دارد، این سبک در دوران بعد از اسلام تکمیل و به‌شکل کنونی درآمد. ورزش‌خانه‌ها را در قدیم مانند حمام‌ها و سردابه‌ها از سطح زمین پایین‌تر می‌ساختند که براساس سنت مخفی بودن این اماکن است (Tehranchi, 2009, p. 62).

زورخانه را به‌جهت آن‌که مقدس می‌پنداشتند، در کنار دیگر بناهای متبرکه می‌ساختند. این موضوع می‌تواند ریشه در آموزه‌های ایران باستان داشته باشد، اما جز این باور که پیوندهایی میان نشانه‌شناسی در ساخت و معماری زورخانه با برخی از معابد مانند پرستشگاه‌های

شناخت زورخانه بدون شناخت محیط پیرامونش ناقص است. لنگ معتقد است: «محیط‌های اطراف انسان شامل محتوای زمینی، اجتماعی و فرهنگی است که هر کدام زندگی مردم و نگرش آن‌ها به محیط ساخته‌شده و انتظارات از طراحان را تحت تأثیر می‌گذارد» (Lang, 2002, p. 85). آموس راپاپورت (۱۹۶۹)، با رویکرد فرهنگی-اجتماعی به محیط می‌نگرد. وی محیط را به‌عنوان یک‌سری رابطه بین ایشیا و ایشیا، ایشیا و مردم، مردم و مردم در نظر می‌گیرد که شامل روابط داخلی پیچیده بین چهار عنصر فضا، زمان، معنی و ارتباط است (Rapaport, 2005). محیط مصنوع چیزهای گوناگونی را برای استفاده‌کنندگان به صورت بالقوه تأمین می‌کند. قابلیت‌های محیط ساخته‌شده از بعضی رفتارها حمایت می‌کند و رفتارهای دیگری را محدود می‌سازد (Lang, 2002, pp. 92-94).

«محیط زورخانه» و «محیط پیرامونش» و «ارتباط بین آن‌ها» بر فرد تأثیر می‌گذارد. نحوه ترکیب عناصر موجود در زورخانه به‌صورتی است که امکان انجام فعالیت‌های اخلاقی-مذهبی را به‌صورت بالقوه در خود نهفته دارد و از رفتارهای مشابه حمایت می‌کند. مجموعه‌ای از قابلیت‌های محیط در یک موقعیت ویژه محیط بالقوه‌ای را برای رفتار انسان در آن مکان ایجاد می‌کند. محیط شامل مجموعه‌ای از قرارگاه‌های رفتاری^۱ است، که درون یکدیگر قرار گرفته و فصول مشترکی دارند. این قرارگاه رفتاری دارای دو عنصر اساسی‌اند، الگوی شاخص رفتاری و محیط فیزیکی. محیط فیزیکی ساختار کالبدی است، مرکب از سطوح مرتبط و متشکل از الگوهای خاص. قابلیت محیط به دو دسته مستقیم و غیرمستقیم تقسیم می‌شود (نمودار ۱). در قابلیت مستقیم، تأمین فعالیت‌ها توسط محیط است؛ در حالی که قابلیت غیرمستقیم شامل چیزهایی چون معانی نمادین است. اگر محیطی قابلیت تأمین رفتارهایی را داشته باشد، به‌معنای آن نیست که آن رفتارها حتماً به وقوع می‌پیوندند؛ ولی اگر در جایی قابلیت‌های لازم وجود نداشته باشد رفتاری واقع نمی‌شود (Ibid, pp. 118-120).

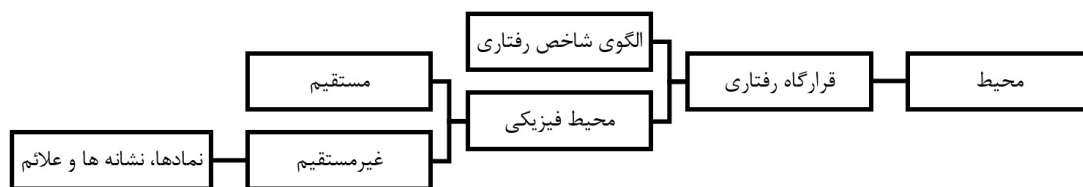
مهری و آتشکده‌ها (هرچند با گونه‌ای از احتمال) بتوان یافت، نشانه‌های چندانی در این باره به دست نیامده است. در دوره اسلامی، پیوند زورخانه با کانون‌های دینی بیش‌تر نمود یافت (Abolhasani-Targhi, 2011, p. 59). شکل داخل زورخانه‌های سنتی اغلب هشت‌گوش و در وسط زورخانه گودی کنده‌شده و در اطرافش غرفه‌هایی بنا گردیده است. در غرفه‌ای که مدخل زورخانه محسوب می‌شود سکویی به نام سردم ساخته‌اند. سقف بالای گود بلندتر از سقف‌های دیگر است و در بالای آن پنجره‌ای تهیه شده است. گود زورخانه به‌تناسب بنا بعضی مربع و بعضی مسدس ساخته‌شده و بر لبه گود چوب‌هایی نصب کرده‌اند تا بر اثر ضرب دست کشتی‌گیرها و یا جست‌وخیز ورزشکاران ریزش نکند. روشنایی و هوای زورخانه‌های قدیم خوب نبود (Parto-Beizai-Kashani, 2013, pp. 35-36). نمای بیرونی زورخانه اغلب چهارگوش است، با گنبد و یا گنبد گلدسته مانند که محل ورود هوا و نور خورشید از درچه‌ها به درون زورخانه‌هاست (Abolhasani-Targhi, 2011, p. 60).

جیمز فریزر، در سده نوزدهم میلادی زورخانه را این‌گونه توصیف می‌کند: «...این زورخانه مانند گرمابه‌ای است که ما از راهرو تاریکی در آن فرورفتیم و پس از عبور از دالانی به سردابه‌ای رسیدیم هشت‌ضلعی در زیر گنبدی که بر دایره‌ای از ستون‌ها استوار بود. در داخل این دایره گود زورخانه وجود داشت که از اطراف تا ارتفاع شش پا تخته‌بندی شده بود. بین این محل و دیوار خارجی در ارتفاع مناسب، جای نشستن تماشاگران بود ... سقف گچی با نقش‌های پهلوانانی که در حال زورورزی‌ها و شیرین‌کاری‌های مختلف هستند، نقاشی شده است» (Freezer, 1985, p. 157).

۵. مبانی نظری تحقیق

محیط ساخته‌شده با محیط پیرامون آن در ارتباط است.

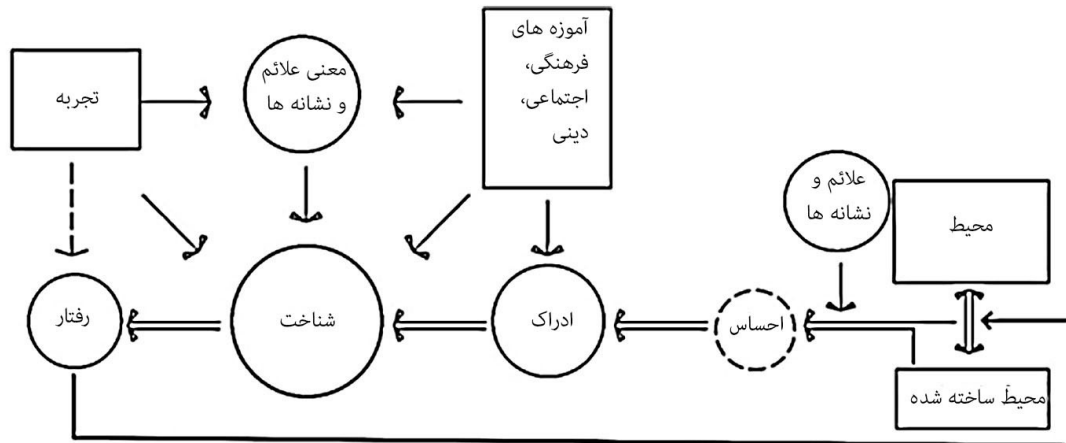
نمودار ۱: ارتباط علائم محیط با خود محیط

نگارندگان براساس جمع‌بندی نظریه‌های اندیشمندان عواملی نظیر: تجربه، معنی نماد و آموزه‌های فرهنگی، اجتماعی، دینی را بر شکل‌گیری رفتار افراد در محیطی خاص موثر می‌دانند (نمودار ۲) و تکرار رفتار در محیط به‌صورت الگوی رفتاری در می‌آید و افراد با قرار گرفتن در آن محیط خود را ملزم به رعایت آن رفتار می‌دانند.

به اعتقاد راپاپورت محیط بر رفتار از طریق اشارات تأثیر دارد و افراد براساس خوانش نشانه‌های محیطی عمل می‌کنند (Rapaport, 2005). وقتی محیطی شناخته شده رفتار متناسب با آن محیط ارائه می‌شود؛ لذا می‌توان چنین انگاشت که ورزشکاران با خوانش نشانه‌های زورخانه و شناخت قبلی آن نشانه‌ها، رفتاری متناسب با زورخانه انجام می‌دهند.

نمودار ۲: رابطه محیط و رفتار ساکنین

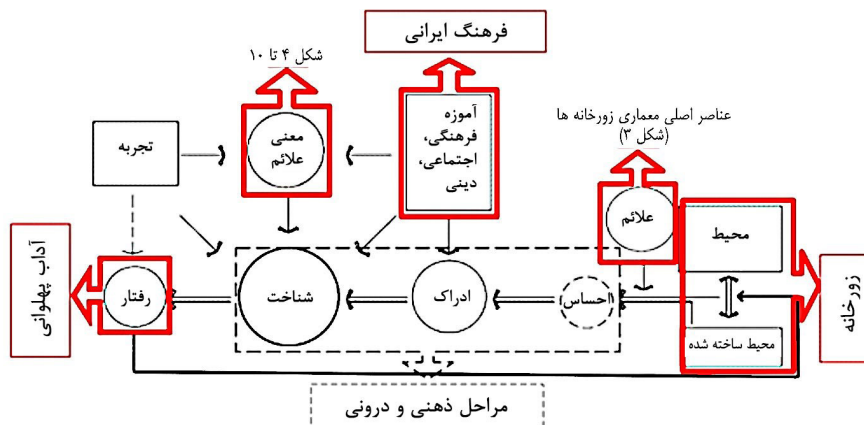

معنی، مهم‌ترین بخش ادراک عناصر محیط است که به شناخت مفاهیم نهفته در کالبد محیط کمک می‌کند (نمودار ۲). معنی، اشاره به مفهومی اغلب کیفی و غیرمادی دارد و سوی دیگر صورت پدیده را عنوان می‌کند که از یکدیگر تفکیک ناپذیرند. معنا کلیه ذهنیت‌هایی است که یک محرک برای ناظر به وجود می‌آورد (Rapaport, 2005, p. 7). بنابراین معنی در فرآیند ادراک، شکل می‌گیرد و به تعبیری، «هرگونه فرآیند ادراکی به خلق معنی، در سطوح و مراتب مختلف آن، منتهی می‌گردد» (Kazemi & Behzadfar, 2013, p. 77). درک معانی نمادین و سمبلیک دشوار و اغلب از طریق تداعی معانی مفاهیم خاص و غیرقابل لمس به وجود می‌آیند. دریافت این معانی نیاز به شناخت جامعه‌ای دارد که محیط ساخته‌شده در آن تجلی یافته است. در حقیقت تفاوت‌های فرهنگی باعث دریافت معناهای متفاوت از یک محیط می‌شود. راپاپورت معتقد است چیزها معنی را در خود جای نداده‌اند؛ بلکه معنی در ذهن انسان‌هاست. به همین دلیل افراد مختلف با نگاه به عناصر مختلف زورخانه، معانی متفاوتی از آن اخذ می‌کنند (Rapaport, 2005).

فرد با قرارگیری در زورخانه علائم و نشانه‌های آن را دریافت و احساس می‌کند؛ اما احساس وی در این مرحله به صورت دقیق نیست. از این رو، در نمودار ۲، دایره احساس به صورت خط چین ترسیم شده است. «انتقال اثر محرک از گیرنده حسی به اعصاب مرکزی، احساس نامیده می‌شود. احساس واکنشی بالقوه و مشهود در رفتار ایجاد می‌کند» (Irravani & Khoda-Panahi, 1992, pp. 23-24).

اطلاعات به دست آمده از محیط و زورخانه در ذهن بیننده سازماندهی می‌شود و ادراک صورت می‌گیرد. «ادراک، فرآیندی ذهنی است که طی آن تجارب حسی معنی‌دار می‌شود و از این طریق انسان روابط امور و معنای اشیا را درمی‌یابد» (Ibid, p. 25). براساس نمودار ۲، مرحله بعد از ادراک، شناخت است. در این مرحله، اطلاعات براساس آموزه‌های مختلف، تجارب پیشین و معانی اجزا دقیق‌تر می‌شود به نحوی که به بالاترین سطح ممکن یعنی شناخت می‌رسد. شناخت به فرایند کسب، سازمان‌دهی و استفاده از معلومات ذهنی اطلاق می‌شود که منجر به «دانستن» می‌شود. در مرحله شناخت، علائم و نشانه‌های زورخانه به طور کامل معنی شده‌اند و تمامی اطلاعاتی که ورزشکار بایستی از آن علائم دریافت کند را درمی‌یابد.

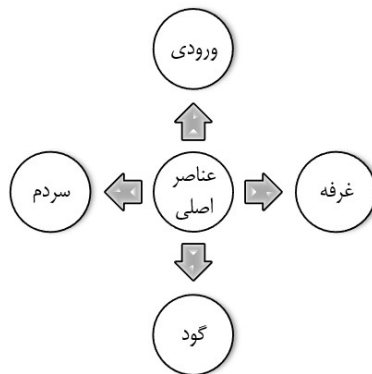
نمودار ۳: رابطه محیط زورخانه و رفتار پهلوانان

پیرس^۲ از دانشمندان علم نشانه‌شناسی، نشانه را عبارت از عنصری می‌داند که به‌ازای چیز دیگری قرار می‌گیرد و از این طریق، قابل فهم می‌شود یا معنایی را تداعی می‌کند (Bani-Massoud, 2005, p. 159). پیر گیرو، نشانه را محرک یا جوهر محسوسی می‌داند که تصویر آن در ذهن ما با تصویر ذهنی محرکی دیگر، تداعی می‌شود. کارکرد محرک نخستین، برانگیختن محرک دوم با هدف برقراری ارتباط است (Girou, 2004, p. 39). محرک نخست، باید آنقدر متمایز و منحصر به فرد باشد تا بتواند فقط و فقط محرک دوم را برانگیخته کند. در واقع، فرآیند ذهنی ارجاع محرک اول (که عینی است) به محرک دوم (که می‌تواند هم عینی و هم ذهنی باشد)، فرآیند شکل‌گیری یک عنصر به‌عنوان نشانه‌ای برای یک مفهوم در ذهن است (Turkashvand & Majidi, 2014, p. 7). عناصر اصلی زورخانه شامل: ورودی، غرفه، گود، سردم است (نمودار ۴). هر کدام از این ارکان، نشانه‌ها و نمادهای خاصی را دربردارند.

نمودار ۴: عناصر اصلی کالبد زورخانه

(شکل ۱). گروهی معتقدند چون انجام عملیات قهرمانی و پهلوانی ایجاد خودخواهی می‌کند؛ لذا کوتاه بودن درب را برای رفع نخوت پهلوانان لازم می‌دانستند (Tehranchi, 2009, p. 62). از دیگر دلایل کوتاهی درب ورودی زورخانه‌ها در گذشته به‌خصوص در دوره اعراب دوری از چشم عمال حکومتی (به‌دلیل مخالفت با این قبیل ورزش‌ها) بود.

شکل ۲: سردم زورخانه شاهرودی

(Safari, 2013)

در صورتی که علائم و نمادها با آموزه‌های پیشین فرد تطابق داشته باشد، حس خوشایندتری در فرد ایجاد می‌شود. هرچه فرد از نمادهای بیشتری گره می‌گشاید، این حس در وی بیشتر می‌شود. تا آنجا که فرد خود را از جزیی از محیط و از جنس آن حس می‌کند و محیط در نظر فرد آشنا جلوه می‌کند. براساس شناخت به‌دست‌آمده رفتاری متناسب با محیط زورخانه انجام می‌دهد. رفتار واکنشی است که در برابر یک کنش بیرونی سر زده و فیزیکی، قابل توصیف و قانونمند است. تکرار این چرخه عادت‌های رفتاری زورخانه را به‌وجود می‌آورد (نمودار ۳).

۶. تحلیل نمادها و نشانه‌های عناصر اصلی معماری زورخانه‌ها

هنر برای ورود به عرصه معنا و محتوا جز رمزپردازی، شیوه‌های نمادگرایانه و تمثیل راه دیگری ندارد (Manan- reisi, Noghreh-kar, & Mardomi, 2014, p. 81). چارلز

۶-۱- ورودی

اولین عنصر اصلی کالبد زورخانه، ورودی است. «معمولاً زورخانه‌های قدیم دو در داشتند. یک در رو به بیرون و کوچه و دیگری دری که پس از گذشتن از آن به راهرویی کوتاه می‌رسیدند و وارد زورخانه می‌شدند. درب اولی بلند و درب دومی کوتاه بود تا ورزشکاران هنگام ورود سر خود را اجباراً در برابر ساحت زورخانه خم کنند» (Ensaifpour, 2014, p. 81).

شکل ۱: ورودی زورخانه شهدا دزفول

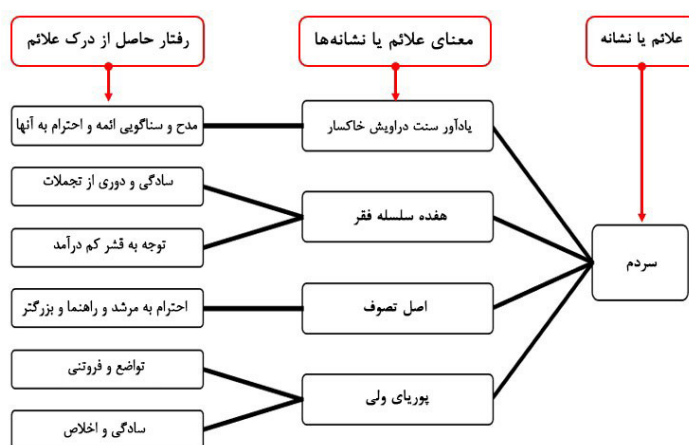
(Fakouri, 2008)

۶-۲- سردم

مظاهر فقر و نمونه‌های از ابزار اصناف منسوب به فقر را در آن جای داده و چون این مرکز را مقرر دود و دم خود تلقی کرده‌اند نام آن را سردم نهاده‌اند و مقدس شمرده‌اند. چون طبقه پهلوانان به تبعیت از اصل تصوف و پوریای ولی جزو هفده سلسله فقر محسوب شده‌اند، تعلیم‌دهنده زورخانه را مرشد و سکویی که بر آن می‌نشینند را سردم می‌گویند (Parto-Beizai-Kashani, 2013, p. 46). لذا «سردم در عرف طبقات مذکور مقدس است؛ لذا مرشد با تن پاک بر آن می‌نشینند و حکم منبر مسجد را دارد» (Tehranchi, 2009, p. 70). از این رو دارای پیام و ریشه تربیت جوانمردی در جامعه است (نمودار ۵).

جنب گود سکویی به ارتفاع تقریبی یک متر جهت نشستن مرشد وجود دارد که اصطلاحاً آن را «سردم» می‌نامند (شکل ۲). «در برهان قاطع سردم به معنی «سرخوانده» و «محل دم برآوردن» می‌باشد. در فرهنگ عمید به معنی خانقاه و محل اجتماع درویشان نوشته شده و مخفف «سریر دم برآوردن» است» (Tehranchi, 2009, p. 69). ریشه سردم را می‌توان در سلسله دراویش خاکسار به یافت. این سلسله دسته سقاها را تأسیس و چون با خوانندگی سرو کار داشته‌اند برای سخنوری سقاخانه به وجود آورده و

نمودار ۵: تأثیر سردم بر رفتار

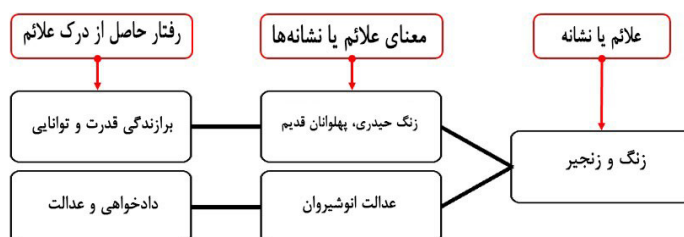

از تاریخ پیدایش زورخانه، زنگ و زنجیر همراه سردم وارد زورخانه‌ها شد و آن را برفراز سردم آویختند و برای احترام به پهلوانان هنگام ورود و خروج به زورخانه از زنگ استفاده می‌شود» (Tehranchi, 2009, p. 71). زنجیر و زنگ در فرهنگ فتیان نماد همبستگی و دادخواهی است. این سنت ریشه در فرهنگ ساسانیان دارد که از دوره پادشاهی انوشیروان به جا مانده است. انوشیروان به منظور جلب رضایت مردم و برای ارتباط مستقیم ستمدیدگان با او، زنگی بر در کاخ نصب کرد به طوری که مستقیماً صدای زنگ به گوش پادشاه می‌رسید (Tehranchi, 2009, p. 251). از این رو زنجیر و زنگ مظهر برازندگی، قدرت، توانایی و عدالت است (نمودار ۶).

۶-۲-۱- زنجیر (در کباده و برای اتصال زنگ) و زنگ

کاسه برنجی وارونه، متصل به زنجیر در بالای سردم که در میان آن گلوله‌ای آهنی تعبیه شده و مرشد در موقع لزوم آن را به صدا در می‌آورد (Ensaftpour, 2007, p. 237). در قدیم زنگ نشانه نیرومندی و احترام بود. کسانی که از نظر پهلوانی صاحب‌نام بودند، در اماکن عمومی برای آن‌ها زنگ می‌نواختند (Tehranchi, 2009, p. 71). هنگامی که پهلوانان به مرحله کمال می‌رسیده‌اند زنگ‌هایی به کمر و بازوی خود برای نشان دادن درجه پهلوانی می‌آویختند (Parto-Beizai-Kashani, 2013, p. 48). «ماحصل آن که

نمودار ۶: تأثیر زنگ و زنجیر بر رفتار

۶-۲-۲- مرشد

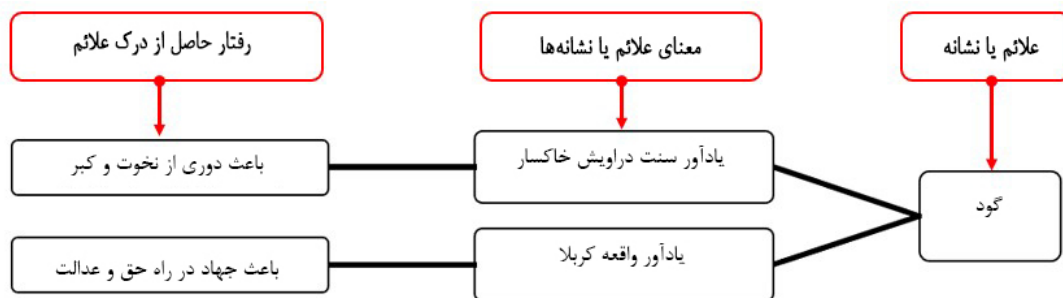
عنوان کهنه‌سوار سابقاً در زورخانه‌ها به کسی گفته می‌شده‌است که تعلیم کشتی‌گیری و ورزش می‌داده‌است و «مقصود از کهنه‌سوار، کهنه‌کار در رزم است که افراد را تعلیم می‌داده» (Parto-Beizai-Kashani, 2013, p. 23). کهنه‌سوار وظیفه ارشاد به فتوت و آموزش به آیین زورخانه و فنون پهلوانی را برعهده داشت. در قرن اخیر نقش کهنه‌سوار تا حد ضرب‌گیر زورخانه ولو با نام تعارف‌آمیز مرشد تنزل می‌کند (Ensaftpour, 2007, pp. 167-289). «ضرب‌گیرها وقتی به مقام استاد می‌رسیدند، حق استفاده از کهنک و تاج مولوی درویشی می‌یافتند و در روزهای گلریزان و مواقع جشن، ابلقی هم روی تاج خود می‌زدند. مرشدها که در این مقام معروف و کارکشته بودند، از احترامی که در حد کهنه‌سواران بود، برخوردار می‌گشتند» (Ibid, p. 290). مرشد نماد پیر، بزرگ، درویش، مراد است.

۶-۳- گود

گود، حفره‌ای غالباً هشت‌ضلعی و به عمق تقریبی ۷۰ الی صد سانتی‌متر است. «از روی نقاشی‌های قدیمی، نقش پرده‌ها و تصاویر کتاب‌های خطی کهنه می‌توان دریافت ایرانیان، اعمال نمایشی، جنگ و کشتی را در جاهایی فروافتاده که مردم بتوانند روی بلندی‌های پیرامون آن تماشاگر وقایع صحنه باشند، برپا می‌کردند» (Ensaftpour, 2007, p. 284). «نظر به این‌که در قدیم برای کشتی گرفتن زمینی را دایره‌وار حفر می‌نمودند و خاک آن‌را غربال و نرم می‌کردند، ممکن است این دایره، مبنای

تشکیل گود باشد» (Tehranchi, 2009, p. 67). انصاف‌پور به نقل از کتاب بدیع الوقایع آورده است که کشتی پهلوان علی روستای و پهلوان درویش محمد در حوض باغ زاغان، یعنی در جایی که مثل گود زورخانه بوده برگزار شده و سلطان حسین‌بایقرا و تمام بزرگان گرداگرد آن بودند. گود زورخانه از سنت درویش خاکسار پیروی شده و دلیل در جای پست ورزش کردن دفع نخوت است. سلسله درویش خاکساریه به درویش کابلی می‌رسد که گویا در کربلا با کشکول به امام حسین (ع) روز عاشورا آب نوشانده بودند. گفته شده از زمان تسلط اعراب عیاران و شاطران فتی، گود را ساخته‌اند تا یادآور گودال قتلگاه حسین‌بن‌علی (ع) باشد و خود را در آن آماده جهاد در راه حق و عدالت ببینند. گود را گاه شش‌گوشه به اضلاع شش‌گوشه قبر امام حسین (ع) مثال گرفته‌اند و گاه دایره‌وار یا هشت‌گوشه می‌سازند (Ensaftpour, 2007, pp. 284-286). هشت ضلعی حد وسطی در فرآیند تبدیل مربع (نماد زمین) به دایره (نماد آسمان) است. هشت‌بهشت، هشت مرتبه بهشت، هشت در بهشت و اقلیم هشتم نشان‌دهنده قداست عدد هشت است (Mohebbi & Ashouri, 2005, pp. 47-51). از آنجایی‌که، «برترین مرتبه از سلسله‌مراتب سلوک دینی و نهایت هدف مومن، بهشت است (Roshan & Sheibani, 2015, p. 161). گود به صورت هشت‌گوشه ساخته می‌شود تا یادآور بهشت باشد. نمودار ۷ نشان می‌دهد که گود یادآور سنت درویش خاکساریه و واقعه کربلا است؛ لذا نخوت و کبر را از افراد دور می‌کند و جهاد در راه حق و عدالت را متذکر می‌شود.

نمودار ۷: تأثیر گود بر رفتار

بوده فاقد تجملات است و تنها سردم، به دلیل قداستی که دارد، دارای تزیینات اندکی می‌باشد. بدنه داخلی زورخانه غالباً با تصاویر پهلوانان و شمایل ائمه پوشانده می‌شود. زورخانه جعفری به دلیل آن‌که زورخانه درباریان بود دارای تزیینات بسیار است (شکل ۴).

۶-۳-۱- کاربرد تزیینات کم

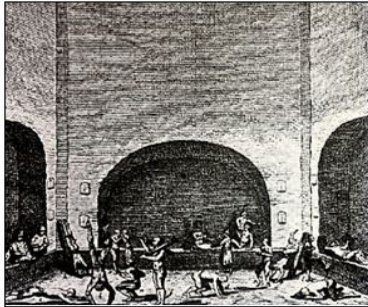
گود و تمامی بخش‌های زورخانه (به جز سردم) در طول دوران مختلف تاریخ دارای تزیینات بسیار کمی هستند (شکل ۳). از آنجا که غالب زورخانه‌ها، مالکیت خصوصی داشتند و متعلق به افراد کم‌مایه و قشر متوسط جامعه

شکل ۳: زورخانه صفویه، ترسیم شده دوره زندیه
سفرنامه کارستن نیبور

(Ensafpour, 2007, p. 148)

شکل ۴: وضعیت زورخانه شهید فهمیده
در حال حاضر

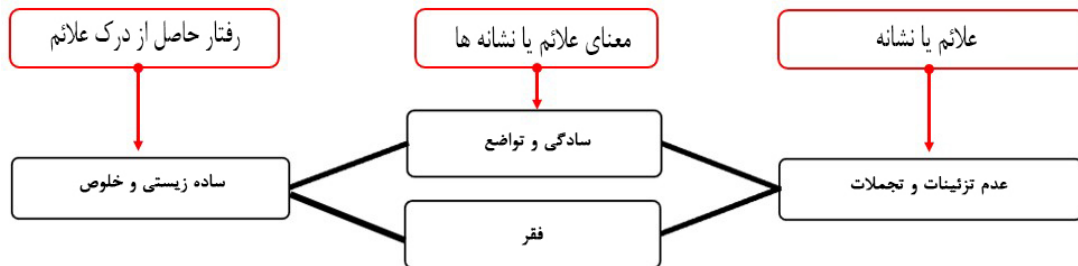

(Ghorbani, 2014)

می‌شود و با تکرار این یادآوری و تذکر در هر بار ورود فرد به زورخانه ساده‌زیستی به‌عنوان خصلت ورزشکار برگزیده می‌شود (نمودار ۸).

عدم تزیینات در کالبد داخلی و خارجی زورخانه، سادگی و تواضع را یادآوری می‌کند. با درک معنای کالبدی محیط زورخانه ساده‌زیستی و خلوص در ذهن ورزشکار تبلیغ

نمودار ۸: تأثیر عدم تزیینات در کالبد زورخانه بر رفتار

سلوکی است که انسان فانی خاکی را به بهشت رهنمون می‌شود (Roshan & Sheibani, 2015, pp. 161-162). این سلسله‌مراتب در نحوه ایستادن ورزشکاران و هنگام انجام ورزش در گود دیده می‌شود. در زورخانه در هر کار حق تقدم با اشخاص باسابقه و پیش‌کسوت است. از این رو سلسله‌مراتب، نمادی برای نظم و احترام به پیش‌کسوت و سادات است و همچنین یادآور حرکت به سوی حق تعالی و سلسله‌مراتب عالم هستی می‌شود.

۶-۳-۴- ابزار ورزش (میل، کباده، سنگ‌زور)

از جمله ابزاری که در هنگام فعالیت ورزشی وجودشان در گود ضروری است، میل، کباده، سنگ‌زور است. در کتاب مینو خرد پهلوی باب ۴۳، سفارش شده «در پاتوق، جامه اطمینان در برکنند و سپر راستی در دست گیرند و با گرز شکرگزاری و کمان آمادگی خود را برای نبرد با اهریمن آماده سازند». از آنجا که ادوات جنگی نام برده شده از نظر ظاهری شباهت بسیاری به وسایل ورزش زورخانه‌ای دارند، گمان می‌رود مقصود از پاتوق، زورخانه و سپر راستی، سنگ زور و گرز شکرگزاری، میل و کمان آمادگی، کباده باشد (شکل ۵).

۶-۳-۲- میاندار

از تأثیرگذارترین اشخاصی است که در گود حضور دارد. «در زورخانه هرکس را که سابقه یا جسارت بیشتر داشته باشد و به قول باستانی کارها تخته شنای خود را وسط بگذارد یا وسط گود بایستد و ورزش کند میاندار می‌گویند. معمولاً میاندار باید یکی از پیش‌کسوت‌های حاضر در گود باشد» (Tehranchi, 2009, p. 278). «ورزشکاران با چشم داشتن به حرکات میاندار به آهنگ ضرب مرشد ورزش می‌کنند؛ لذا باید به دقایق و رموز حرکات ورزش باستانی وارد باشد. میاندار باید با در نظر گرفتن حد وسط استعداد و توانایی ورزشکاران شنا برود، یا میل بگیرد تا کسانی که ضعیف و تازه‌کارند، فرسوده نشوند و آنانی که توانا هستند، اقناع گردند» (Ensafpour, 2007, p. 294). از این‌رو میاندار نماد فرمانده، راهنما، معلم و دانا است.

۶-۳-۳- سلسله‌مراتب

باور به سلسله‌مراتب در عالم و حرکتی دوری از وحدت به کثرت و از کثرت به وحدت را می‌توان رکن بنیادین در شکل‌گیری هنرهای سنتی ایران دانست و در این نظام، بهشت‌برین، به منزله بالاترین مقام، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. طی مسیر به حقیقت (بهشت) سیر و

شکل ۵: ابزار زورخانه

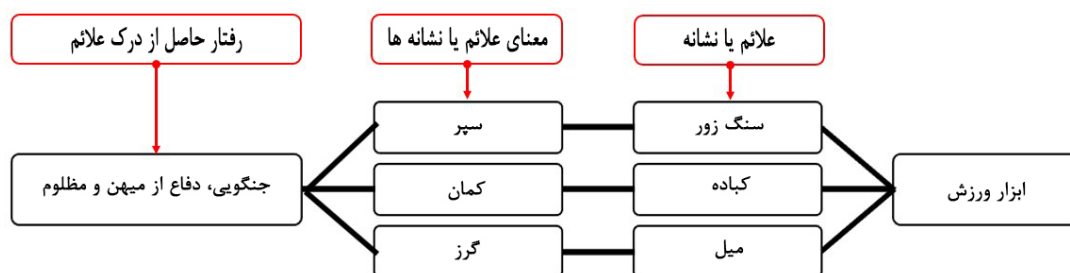

(Unname, 2014)

متجاوز مصون دارند. از این رو ابزار ورزش زورخانه‌ای نماد جنگجویی، دفاع از کشور، دفاع از مظلومین و حق جویی است (نمودار ۹).

پس هدف از انجام تمرینات ورزشی نیز، نبرد با اهریمن درون و بیرون بوده است. با اهریمن درون بجنگند تا فضایل اخلاقی کسب کنند و با اهریمن بیرون بجنگند تا از مردم مظلوم و ستمدیده محافظت کنند و کشور را از دست

نمودار ۹: تأثیر ابزار ورزش زورخانه‌ای بر رفتار

بالای گود بلندتر و گنبدی است. «گنبد در زورخانه‌ها، اماکن متبرکه و بقعه‌ها، گذشته از جنبه معماری دارای ارزش معنوی است. این اعتقاد از پیش از اسلام سرچشمه می‌گیرد زیرا نشانه‌ای از نیروی آسمانی و ارتباط با عالم بالا می‌دانستند. لذا چرخیدن ورزشکاران در زیر گنبد نوعی ارتباط معنوی و متافیزیکی با گردش جهان خلقت است» (Tehranchi, 2009, p. 62). فرم‌های گنبدی شکل در ذهن بیننده نشانه‌ای از نیروی آسمانی است. بنابراین توجه ویژه به شکل‌های گنبدی، صرفاً برآوردن نیازهای فنی نبوده و برآورنده توقعات معنوی و روانی نیز بوده است (Farshad, 1983, p. 302). طبق برخی تحلیل‌ها، گنبد به دلیل فرم معقر و رو به درون، نمادی برای سیر در نفس می‌باشد (Noghreh-kar, 2008, p. 520). گنبد به‌عنوان نشانه خارجی گود محسوب می‌شود و بر نقش مهم گود تأکید دارد (نمودار ۱۰).

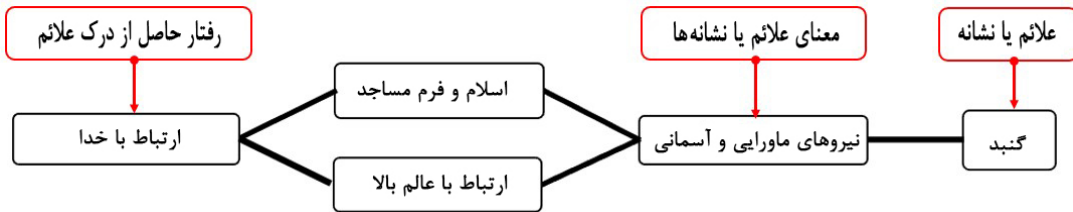
۶-۳-۵- چرخ زدن

یکی از تمرینات ورزشی زورخانه چرخ زدن است. «چرخیدن، نمادی از چرخ و پایکوبی سماع درویشان است که در حالت وجد به گرد خود می‌چرخیدند. حرکت و گردش در نزد صوفیه و بالخصوص در نزد مولانا اهمیتی بسیار داشت» (Tehranchi, 2009, p. 261). چرخیدن در حالت سماع و به آهنگ نای و رباب، مرغ جان را قفس کالبد رها می‌کند و برای سیر و صعود به آسمان و به جهان حقیقت آماده می‌سازد. در مکتب مولانا سیر و سفر، حرکت و جنبش مایه کمال و نشانه حیات است و توقف نشانه زوال (Tafazeli, 1996, p. 36).

۶-۳-۶- گنبد

در زورخانه دو نوع سقف به کار می‌رود. سقف‌های مسطح در ارتفاع‌های مختلف و سقف‌های گنبدی. معمولاً سقف

نمودار ۱۰: تأثیر گنبد بر رفتار

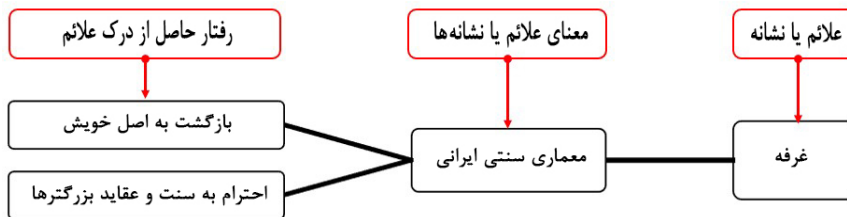

۶-۴- غرفه

گود و داخل غرفه‌ها به تماشا می‌نشینند. این امر برای بینندگان دارای اثرات تربیتی و آموزه‌های اخلاقی است. زورخانه به منزله آموزشگاه جوانمردی و فتوت به‌شمار می‌رود. غرفه، یادآور معماری سنتی ایران و تجلی‌کننده گذشته و خاطرات افراد است که از این طریق، خصایلی نظیر بازگشت به اصل خویش و احترام به سنت‌ها و عقاید بزرگترها را گوشزد می‌کند (نمودار ۱۱).

چهارمین عنصر تأثیرگذار بر رفتار پهلوانان غرفه است. «یکی از ویژگی‌های ساختمان اماکن عمومی در قدیم آن بود که در دوردور محل اجتماع آن جاهایی شبیه اتاق، با تاق ضربی می‌ساختند که به دکان می‌مانست و به آن غرفه می‌گفتند. غرفه اگر در زورخانه بود یا حمام، لباس‌های خود را در آن می‌کنند و یا آنجا نشست و میان را تماشا می‌کردند. معمولاً سقف آن کوتاه‌تر از سقف اصلی است» (Ensaftpour, 2007, pp. 245-255). تماشاگران در اطراف

نمودار ۱۱: تأثیر غرفه بر رفتار

و مهمان‌نوازی را می‌توان به‌عنوان خصایل اخلاقی متأثر از نمادها و نشانه‌های کالبد زورخانه ذکر کرد.

۷. دست‌آوردهای پژوهش

براساس مطالب ارائه شده، هر یک از ارکان زورخانه، از طریق نمادها و نشانه‌های مخصوص به‌خود، خصایل اخلاقی خاصی را یادآوری می‌کند. به‌عنوان مثال گود از طریق نمادها و نشانه‌هایی نظیر: فرم و شکل ظاهری، کمبود و حتی فقدان تزیینات، سلسله‌مراتب، نرمش‌ها، ابزار ورزشی و وجود میاندار، بر خصایل اخلاقی نظیر: تواضع، دوری از نخوت، تقوا، دین‌داری، ارتباط با خدا، ساده‌زیستی و خلوص، احترام به بزرگ‌تر، منظم بودن، جنگجویی و دفاع از مظلوم تأکید می‌کند (نمودارهای ۷-۱۰) (جدول ۱). در ارتباط با سایر عناصر زورخانه نیز چنین است. لذا در پاسخ به پرسش اصلی پژوهش خصایلی نظیر: تواضع، ساده‌زیستی و توجه به قشر کم‌درآمد، دین‌داری، توجه به سنت و بازگشت به اصل خویش، نظم و عدالت، احترام به بزرگ‌تر، جنگجویی، دفاع از مظلوم، وحدت، فضیلت‌جویی

۸. نتیجه‌گیری

معماری از دیدگاه مؤلفین، بستری برای یادگیری غیر رسمی است؛ خواه در کالبد محیط آموزشی باشد، خواه در بستر محیط فرهنگی، مذهبی و غیره. کالبد زورخانه نیز به‌طور غیرمستقیم، حرف‌ها و پندهایی برای کاربران دارد. کالبد زورخانه با بهره‌گیری از علائم و نمادها، مفاهیم اخلاقی والایی را به ورزشکاران گوشزد می‌کند؛ مفاهیمی نظیر: تواضع، ساده‌زیستی، توجه به قشر کم‌درآمد، دین‌داری، توجه به سنت، بازگشت به اصل خویش، نظم، عدالت، احترام به بزرگ‌تر، جنگجویی، دفاع از مظلوم، وحدت، فضیلت‌جویی و مهمان‌نوازی. جدول ۱ چگونگی گفتمان کالبد زورخانه با کاربران را از طریق علائم و نشانه‌ها شرح می‌دهد.

جدول ۱: تأثیر معنای علائم زورخانه بر رفتار

عناصر	علائم	معنای علائم	رفتار ناشی از شناخت علائم
گود	گود	سنت دراویش خاکساریه	تواضع، دوری از نخوت و تکبر
		بهشت، گودال قتلگاه و کشکول آب دراویش خاکساریه	تقوا، دین‌داری
	گنبد	آسمان و امور معنوی، سقف غارهای معابد مهری اولیه	ارتباط با خدا
	عدم تزیینات	سادگی و تواضع، فقر	ساده‌زیستی و خلوص
	سلسله‌مراتب	نظم و ترتیب	احترام به بزرگتر، منظم بودن
	میل	گرز، جنگ، قدرت	جنگجویی، دفاع از مظلوم
	کباده	کمان، جنگ، قدرت	
	تخته شنو	شمشیر، حرکات شناوری	
	سنگ (زور)	سپر، جنگ، قدرت	
	چرخ زدن	سماع درویشان، آمادگی روح برای سلوک	زهد، تقوا
میاندار	فرمانده، راهنما	احترام به معلم، وحدت	
سردم	سردم	ارتفاع سردم، نماد بزرگی جایگاه و مقام فرد است.	احترام به بزرگتر
		هفده سلسله فقر	دوری از تجملات، سادگی، توجه به قشر کم‌درآمد
		آیین دراویش خاکساریه	مدح و ثناگویی ائمه
	زنگ	قدرت، برازندگی، توانایی	فضیلت‌جویی
	زنجیر (در کباده و برای اتصال زنگ)	همبستگی و دادخواهی، ریشه در سنت دادخواهی و طلب عدل در زمان خسرو انوشیروان	نظم، عدل
مرشد	پیر، بزرگ، درویش، مراد	احترام به راهنما و رهبر	
غرفه	غرفه	طاقچه و غرفه‌های قدیم، سنت‌گرایی	مهمان‌نوازی، توجه به سنت، بازگشت به اصل خویش
ورودی	ارتفاع کم	دهانه غارهای معابد مهری اولیه، مخفی‌گاه سرخم کردن و کرنش	تواضع

پی‌نوشت

۱. به ترکیبی از فعالیت‌ها و مکان انجام آن‌ها گفته می‌شود.

2. Charles Sanders Peirce
3. Giro

REFERENCES

- Abbasi, Z., Habib, F., & Mokhtab-Ameri, M. (2015). Developing Principles and Criteria for Spatial Perception in Iranian Traditional Market Architecture. *Urban Management*. 39, 291-316. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=247779>
- Abolhasani-Targhi, M. (2011). Zurkhanei Sports in Iran. Tehran: Office of Cultural Research.
- Bani-Massoud, A. (2005). The Place of Semiotics in the Formation of Postmodern Populist Architecture. *Culture Architecture*. 23, 155 - 165. <https://www.magiran.com/volume/25826>
- Dideban, M., Pourdihimi, SH., & Rismanchian, O. (2013). The Relationship between "Cognitive Properties" and "Spatial Configuration" of the Artificial Environment, An Experience in Dezful. *Iranian Architecture*. 37-64. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=214912>
- Ensafpour, G. (2007). Historique du Zur-xane et les Groupes Sociank Quile Frequentent. Tehran: Akhtaran.
- Fakouri, R. (2008). Zurkhaneh Sport in Dezful. Retrieved from Tnews: <http://tnews.ir>
- Farshad, M. (1983). Iranian Engineering History. Tehran: Goyish.
- Freezer, J. (1985). The Freezer Traveler Known for Winter Travel. (M. Amiri, Trans.). Tehran: Toos.
- Ghorbani, H. (2014). Report of the Funeral Pahlavan Soleimani in Shahid Fahmideh Zoorkhaneh. Retrieved from Zoorkhanehbojnord: <http://zoorkhanehbojnord.blogfa.com/>
- Girou, P. (2004). Semiotics. (M. Nabavi, Trans.). Tehran: Agah.
- Grutter, J.K. (1987). Grundlagen der Architektur. (A.H. Jahanshah Pakzad, Trans.). Teharn: Shahid Beheshti University.
- Irravani, M., & Khoda-Panahi, M. (1992). Sensation and Perception Psychology. Tehran: Allameh Tabatabai.
- Kazemi, A., & Behzadfar, M. (2013). Recognition of the System of Environmental Meanings in Historical Environments with Emphasis on Social Transformations of the Audience. *Urban Studies*. 1, 75-87. <http://noo.rs/OlaNK>
- Lang, J. (2002). Creation of Architectural Notes. (A. Eini-far, Trans.). Tehran: University of Tehran.
- Manan-reisi, M., Noghreh-kar, A., & Mardomi, K. (2014). An Introduction to Cryptography in Islamic Architecture. *Islamic Architecture Research*. 2, 79-94. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=227379>
- Mohebbi, H., & Ashouri, M. (2005). Symbols and Signs in the Role of Historical Zylos of the Altar Design (Queue) Maybod. *Iranian Carpet*. 42-60. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=35818>
- Noghreh-kar, A., Hamzinejad, M., & Dehghani-Tafti, M. (2010). Investigating the Impact of the Natural Environment on Behavior and Ethics from Islamic Thinkers' Viewpoints and Its Results in Artificial Environment Design. *Architecture & Urban Development journal*. 5, 79-96. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=154944>
- Noghreh-kar, A. (2008). An Introduction to Islamic Identity in Architecture and Urban Development. Tehran: Payam Sima.
- Parto-Beizai-Kashani, H. (2013). History of Ancient Iranian Sports. Tehran: Zavar.
- Rapaport, A. (2005). The Meaning of the Built Environment : A Nonverbal Communication Approach. (F. Habib, Trans.) Tehran: Urban Planning and Processing.
- Roshan, M., & Sheibani, M. (2015). Semiotics and Meaning of Mystical Concepts in Architecture and Urban Development with the Integration of Islamic Mysticism and Umberto Codes; Case Study: Safavid Architecture of Isfahan School. *Urban Management*. 38, 151-172. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=247829>
- Safari, A. (2013, September 28). Zahrkaneh Shahverdi One of Iran's National Monuments in Qazvin. Retrieved from Sedayeqazvin: <http://sedayeqazvin.ir/Pages/News-4795.aspx>
- Tafazeli, A. (1996). The Dervishes' Course in the Education of Molana. Tehran: Fakhteh.
- Tehranchi, M. (2009). Ancient Sports from a Value Viewpoint. Tehran: Amir-kabir.
- Toloukian, F. (2009). Zurkhaneh Sport Training. Tehran: safir-e-Ardahl.
- Turkashvand, A., & Majidi, S. (2014). Recognizing Some Signs in Urban Spaces. *Journal of Iranian Architecture & Urbanism*. 155-165. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=240802>
- Unname. (2014). Ancient Sports: Symbol of Youth Culture in South Khorasan. Retrieved from South Khorasan Today: <http://birjandemrooz.com/>

نحوه ارجاع به این مقاله

مسعودی، زهره؛ مومنی، کورش و بمانیان، محمدرضا. (۱۳۹۸). تبیین رابطه نمادها و نشانه‌های معماری زورخانه با آداب و رفتار پهلوانی. نشریه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۱۲(۲۸)، ۹۱-۱۰۲.

DOI:10.22034/AAUD.2019.97362

URL: http://www.armanshahrjournal.com/article_97362.html

